

СТОЈАН ВУЈИЧИЋ

ДИГРЕСИЈА ЈЕДНЕ КАРИЈЕРЕ: ЈОВАН ДУЧИЋ У БУДИМПЕШТИ

Из заоставштине Стојана Вујичића (1933–2002)¹

Именовање Јована Дучића за амбасадора у Будимпешти у југословенским дипломатским круговима је изазвало скепсу, и на нивоу уобичајених дипломатских трачева. Његов претходник, амбасадор Радомир Луковић, који је од 1927. службовао у Будимпешти, услед тадашњег стања међудржавних односа две суседне земље није могао да успостави приснију везу између влада двеју земаља. Сам је затражио да се опозове и пензионише, позивајући се и на своје здравствено стање. Министар иностраних послова Војислав Маринковић је почетком 1930. године коначно удовољио његовој молби и вратио га у земљу – заобилазећи чак и привид да је узрок овог потеза, макар и посредно, била уздржана политика мађарске владе према Југославији. Међутим, за замену амбасадора Краљевине Југославије у Будимпешти није постојала одговарајућа особа у Београду, те је дипломатско представљање са југословенске стране на дуже време остало на нивоу привременог отправника послова. И када је коначно – захваљујући и наклоности краља Александра Карађорђевића – избор пао на славног песника Јована Дучића, који је већ више од две деценије био ангажован у југословенској дипломатији, министар иностраних послова је, наводно, у поверењу, на сумњичаво питање једног свог сарадника одговорио: „Господа из Будимпеште нису хтела да воде озбиљне преговоре

¹ Овај текст Стојана Вујичића настао је на мађарском језику 1982. или 1983. године, машинописом. Није био објављен. Српске варијанте нема. Превод је сачињен за ову прилику, за *Лейопис*. О рукописима који се чувају у његовој заоставштини брине и публикује их Маријета Вујичић.

са Луковићем. Сада ће Дука (Јован Дучић) бити тамо. Са њим, чак и кад би то хтели, за то неће имати начина.”

Краљ Александар Карађорђевић је својим декретом од 3. јануара 1932. именовао Јована Дучића за ванредног амбасадора Југославије у Мађарској, и опуномоћеног министра, и Дучић је тиме у дипломатској хијерархији досегао свој циљ: постао је амбасадор. У Будимпешту је стигао 15. фебруара 1932. године, где је у упражњеној амбасади преузео дужности од привременог отправника послова.

Примио га је 25. фебруара регент Миклош Хорти, коме је он, у присуству свих запослених службеника југословенске краљевске амбасаде, предао акредитив. Од стране мађарске владе били су присутни министар спољних послова Лајош Валко и државни секретар Иштван Ураи.

Као да и вести будимпештанске штампе потврђују како је мађарска влада, која је са његовим претходником, пензионисаним амбасадором Радомиром Луковићем, једва хтела да преговара, Дучића дочекала на сасвим другачији начин. Пријем српског песника-амбасадора Дучића у светлу штампе чинио се скоро репрезентативним, и листови су без изузетка пренели саопштење о предаји акредитива, као и његово представљање код регента. Након уобичајених протоколарних говора Дучић је дао изјаву представницима штампе, који су у својим листовима пренели његове речи и своје импресије о новом југословенском амбасадору у Мађарској. Новог југословенског амбасадора у Мађарској штампа је углавном приказала као особу која пре свега жели привредно и културно зближавање две земље. Писали су о њему као о највећем и најталентованијем југословенском песнику, који је већ четврт века у дипломатији, те му је име познато и изван његове домовине, који је својим делом постао највећи српски песник, најмодернији и најистанчанији стваралац српске поезије, а који је у историју књижевности ушао овенчан лоровим венцем, и у коме је присутна целокупна европска култура. Као потврду тога, известили су и о томе, да га је Међународни ПЕН клуб са седиштем у Лондону уврстио међу својих петнаест почасних чланова, непосредно после Рабиндраната Тагореа.

Наведено је да је он члан Српске краљевске академије, те да је његов песнички опус већ био тема једне стране докторске дисертације. Било је речи и о његовом најновијем делу: књизи есејистичке прозе под насловом *Благо цара Радована*, о чему је писано као једном о најмаркантнијих дела југословенске, и уопште модерне књижевности. Новински извештаји обухватили су и набрајање места његове дотадашње дипломатске активности: Софију, Рим,

Атину, Мадрид, Женеу и Каиро, у којима је успешно радио као дипломата.

У својим одговорима Дучић је констатовао да је по први пут у Мађарској, али да добро познаје њену историју па и књижевност, почев од Јаноша Арања и Шандора Петефија – до Ендреа Адија. То су редакције коментарисале на следећи начин: „Узбудљива је и охрабрујућа околност да Југославију у Мађарској представља један такав државник, који познаје и дела мађарског интелекта.”

У изјавама мађарској јавности Дучић је потврдио да је његово настојање на привредном и културном зближавању уједно и политика владе и државе коју представља. У једној својој изјави рекао је и следеће: „Сматрам својом узвишеном обавезом да упознам нама тако близак дух мађарске нације – будући да су нам заједничка поља, реке, и греје нас исто сунце – а облаци који пролазе доносе благослов и оплођавају час мађарску час српску равницу... Свестан сам многобројних културних веза између наших народа. Читаве генерације српских интелектуалаца су ту похађале школе и културно се уздизале у Мађарској – међу њима има и великих имена...” „Видим два правца ка узајамном зближавању наших народа” – рекао је Дучић – „а то су култура и привреда. Ово потоње диктира заједничка беда, која захтева нашу привредну сарадњу, док оно прво не може ничим да се спречи.”

У својој изјави Дучић се осврнуо и на програм успостављања културних веза две земље, нарочито на књижевном плану. О настојању и жељама југословенске владе сведочи и околност да је на Београдском универзитету отворена Катедра за мађарски језик, у духу намере да се и на том пољу унапређују везе са северним суседима те да се оне нормализују. (Додуше, о постојању ове катедре у Београду заиста мало знамо!)

Дучићеве изјаве су изузетно повољно коментарисане, те су и њега самог китили епитетима да је „амбасадор југословенске књижевности у Европи”, да је „писац-дипломата високе културе” и да је „члан књижевне аристократије.”

Углед који је уживао, као и његови задивљујуће леви гестови и наступи у Будимпешти, изазивали су велику пажњу. То потврђују и чланци у тадашњој штампи: „Иако смо енергично против владине политике коју југословенски амбасадор ту заступа” – пише један од листова – „морамо обратити изузетну пажњу на оне његове изјаве које се својом природном непосредношћу немерљиво разликују од уобичајених дипломатских фраза.” Такође су били мишљења да завређује изузетну пажњу то што Југославију на овако важној спољнополитичкој функцији представља један од чланова књижевне елите. Један дописник је и непосредно упитао: „Да ли

је уопште могуће једну земљу на поштенији начин представљати него што то може један његов међународно признати писац?" Други новинар, на кога је сусрет и разговор са писцем дипломатом очигледно оставио дубок утисак, свој интервју са Дучићем завршио је мишљењем: „Зар не би могли песници и писци да доведу у ред оно што су политичари покварили?"

Именовану Јована Дучића за амбасадора у Будимпешти тежину је дала и београдска штампа. Београдска *Политика* је већ 5. јануара 1932. известила о томе, заједно са његовом детаљном биографијом и фотографијом, под насловом „Нови посланици у Будимпешти и Тирани". И *Политика* и *Време* су 4. фебруара писали о опроштајној вечери коју су Дучићеве пријатељи организовали поводом његовог одласка у Будимпешту, у ресторану „Код српског краља", на којој је узело учешћа више академика, научника, професора, уметника, публициста, културних и јавних радника, заједно са председником Српске краљевске академије наука, председником Југословенског парламента, ректором Универзитета, председником Српског ПЕН клуба, директором Народног позоришта, нашим најзначајнијим ликовним уметницима, Томом Росандићем, Јованом Бијелићем, Петром Палавичинијем, а од писаца Драгишом Васићем, Ником Бартуловићем, Миланом Кашанином, Милошом Ђурићем, Густавом Крклецом, Миланом Богдановићем и другима. На опроштајном банкету са око стотину званица изречено је много лепих жеља и здравица. Београд је очигледно указао почаст Јовану Дучићу, који је унапређен за амбасадора, али је имао и очекивања у погледу успешног рада новог југословенског амбасадора.

Након што је заузео своје службено место, у извештавању за будимпештанском није заостајала ни бечка штампа. Непосредно након предаје акредитива, будимпештански дописник журнала *Нојес Винер* објавио је подужи текст под насловом „Амбасадор и песник", у којем је констатовао да се из именовања Дучића, као изузетног песника, може закључити да га је југословенска влада именovala за Будимпешту, као најекспониранije место, будући да је био и врсни дипломата. То поткрепљује и тиме да Дучић веома учтиво избегава свако питање које је – политичког карактера. У извештавању се истиче да се регент након предаје акредитива задржао у дужем разговору са југословенским амбасадором. Последња реченица новинског текста гласи: „Мађарски књижевни кругови имају велика очекивања од активности новог југословенског амбасадора."

Дучићеве симпатије према Мађарима, као и мађарској култури и књижевности, постојале су одраније, и у томе је важну улогу

имала и веза која се, почев од 1927, успоставила између њега и Корнела Сентелекија. Из његове преписке са Младеном Лесковцем са знајемо да се Сентелеки почетком 1927. у Каиру упознао са Дучићем, који је од марта 1926. до лета 1927. тамо био генерални конзул, а потом отправник послова амбасаде, представљајући Краљевину Југославију у Египту. У свом писму из Каира од 9. фебруара 1927. Сентелеки је Лесковца известио: „...данас сам био код Дучића, сутра ћу такође бити код њега на ручку, те ћу тако свакога дана моћи да ћаскам о књижевности; након дугог поста сада следе обилни, јешни дани”. Сентелеки је тада са Јожефом Дебреценијем већ спремао мађарску антологију српских песника *Bazsalikom* (*Босуљак*), у којој је са својих десет песама Јован Дучић добио наглашено, истакнуто место. Младен Лековац се тада бавио превођењем Адијевих песама на српски и бринуо о њиховом издавању, док се Сентелеки залагао за издавање једне књиге о Адију на српском језику. О свему томе су, очигледно, разговарали и са Дучићем. „Дучић ме је примио са толико срдачности” – пише Сентелеки – „коју, мада сам о њему имао најпозитивније мишљење, ипак нисам очекивао. Споменуо сам му и тему антологије, коју је такорећи са одушевљењем подржао, те ће за сутра сам саставити не само своје песме већ и песме осталих које сматра репрезентативним вредностима.” Епизода из Каира, везана за настанак антологије *Bazsalikom* и Дучићево ангажовање у њеном састављању, јединствен је детаљ. „Дучић Адија зна из ваших превода” – наставља своје писмо Сентелеки – „и веома би волео да чита још више превода. Рекао сам да не сматрам немогућим објављивање једне књиге о Адију на српском језику. У више наврата ме је молио, уколико би се та књига заиста издала, да га не заборавим, будући да се већ дуже време озбиљно, искрено и са великом интересовањем односи према Адију, а до сада га је знао само на основу немачких превода.”

Сентелеки, који је увек био спреман за акцију, у свом писму информише и о томе да „о мојим посетама Дучићу и о вођеним дубокоумним, разноврсним и садржајним разговорима, желео бих да известим у једном подужем новинском чланку”. Тај извештај је у форми интервјуа заиста сачињен и објављен у листу *Bácsmegeyi Napló*. У свом писму од 12. марта 1927. послатом из Старог Сивца молио је Лесковца да га преведе на српски јер би желео да га пошаље Дучићу. „Немојте се љутити, драги господине, што толико користим вашу доброту и симпатије, али не могу наћи погодног преводиоца – за Дучића. Не тражим ортодоксију, верност и тачност, већ само течан превод који се лепо одвија, и у којем српски Готје може наћи радост и лепоту” – писао

му је. Интервју Корнела Сентелекија са Дучићем, начињен у Каиру, београдска *Политика* објавила је у броју од 31. августа 1927, уз изненађујућу вест да су будимпештански листови објавили како је мађарска влада дала свој пристанак (*ајреман*, прим. М. В.) за Дучићево именовање за амбасадора у Будимпешти, те да том пригодом објављују разговор са њим из Каира, који је публикован у листу *Бачмеђеи наило*. Интервју је, под насловом „Мађари о Јовану Дучићу” и поднасловом „Посета Јовану Дучићу, највећем српском песнику”, објављен у водећем београдском листу. Као разлочи за публиковање овог чланка намећу се две могућности. Једна је да је југословенско министарство иностраних послова већ одраније планирало Дучићево ангажовање у Будимпешти, па је та вест процурила и доспела до штампе, а друга да је мађарски интервју сам Дучић проследио београдској *Политици*, не би ли покренуо и погурао свој случај, будући да је 1927. због једне увреде у министарству спољних послова кажњен, те је две године био на бројном стању, а то се догодило управо 30. августа 1927 – дан пре објављивања београдског чланка! Будући да једно Сентелекијево писмо потврђује да је Младен Лесковац превео интервју и послао га Дучићу, велика је вероватноћа да га је управо Дучић проследио редакцији *Политике*, која га је радо објавила.

Будимпешта је у мају 1932. била место једног значајног међународног књижевног догађаја, недуго пошто је Јован Дучић као амбасадор преузео своје дужности. Заслуга за то што је Међународни ПЕН клуб свој X конгрес одржао управо овде свакако припада Дежеу Костолањију, тадашњем председнику Мађарског ПЕН клуба. Иако је мађарска књижевна јавност, након Костолањијеве оставке на место председника, непосредно пре отварања конгреса била у стању потиснутог врења, те је конгрес протицао у усиљеном, компромисном миру, скупу је присуствовало више великана савремене светске књижевности – међу њима и Јован Дучић, који је и иначе био на функцији у Будимпешти. С обзиром на значај ове међународне манифестације, и часопис *Нугат (Zajag)* је нешто раније прославио двадесетпетогодишњицу свог оснивања, те је своје четвртвековно постојање могао да прослави пред светском писцима. *Нугат* је свој двоброј у мају 1932, за време трајања конгреса, посветио јубилеју, и дајући предност светској књижевности, његови уредници, Жигмонд Мориц и Михаљ Бабиц, већи део броја препустили су страним писцима, који су својим текстовима поздравили тај јубилеј. У свом празничном обраћању Бабиц је, између осталог, написао: „*Нугат* је мађарски часопис и продукује мађарску књижевност. Своје цветове није увозио из иностранства, па је и током двадесет пет година објавио релативно мало превода, а и

то више зарад мађарских остварења него због стране лепоте... И сада нам писци Европе, радници и апостоли ове братске културе, чине част тиме што се прикључују нашој прослави и славе заједно са нама. Насупрот нашим обичајима, доносимо преводе, те од цветова убраних из удаљених предела заједничке баште свијамо цветни венац. Данашњи, свечани број *Nyugat*-а је документ братског заједништва европске књижевности, као и чињенице да то јединство и књижевност наше мале нације прима у свој братски загрљај.”

За јубиларни двоброј Јован Дучић је препоручио своју песму „Ноћ”, која је објављена са посветом „за празник *Nyugat* -а”, као и песме „Сахрана” и „Рефрен”, са посветом „за јубилеј *Nyugat*-а”, објављене у наредном броју. Испод песме „Ноћ” стоји факсимил Дучићевог потписа ћирилицом, назначена је и 1932. година, а часопис је објавио и његову фотографију.

На крају јубиларног броја, вероватно из Бабичевог пера, читамо белешку „Гости *Nyugat*-а”: „Централни део овог јубиларног броја *Nyugat*-а чине текстови наших гостију из иностранства. Поносни смо на оне угледне представнике европског духа који саосећају са нама и учествују у прослави 25-годишњице нашег часописа. Писце великих и малих народа осећамо као браћу која су поред нас.” Била је ту је и следећа примедба: „песма Југословена Јована Дучића је превод Б. М. са француског.” Очигледно су сва три превода Дучићевих песама његово дело. Историја објављивања ових песама у *Nyugat*-у је позната.

Поводом *Nyugat*-овог јубилеја, који се поклопио са Светским конгресом ПЕН клуба, Михаљ Бабич, као један од уредника, и Деже Костолањи, као председник мађарског ПЕН клуба, у заједничком писму упућеном Дучићу затражили су од њега, као и од других великана светске књижевности, фотографију и нов текст за јубиларни двоброј. Дучић је одговорио на молбу Костолањија, који је још 1914. у књизи *Модерни њесници (Modern költők)* објавио његову песму „Женски портрет” („Női portré”), те је *Nyugat*-у препоручио објављивање превода те три песме преведене са француског. Писмо је сачувано у Бабичевој заоставштини, и у преводу на српски гласи:

Будимњештиа, 29. IV. 932

Драћи Госњодине!

Часиј ми је штио вам у њрилоју моју њослаји њри своје њесме ѡреведене на француски, у форми слободної сѣиха. Били сѣ ѡлико љубазни, да сѣ ѡд мене заѣражили за објављивање у јубиларном броју ващѣј уљедной часојиса.

*Захваљујући се на вашој љубазној њажњи, којом сїе ми ѡ-
нудили ѡсїољубивостї Nyugat-a, молим Вас да ѡсїодину Бабичу
їренесетїе израз мої ѡсїїїовања, а Ви, драїи Госїодине, їримїїе
моје изузетїно уважавање.*

Ј. Дучић

На Конгресу ПЕН-а у Будимпешти учешће је узело више српских, хрватских и словеначких писаца. Дучића је окруживало посебно поштовање, те је он био замољен да у часопису *Nyugat* репрезентује југословенску књижевност, али је имао и истакнуто место међу страним гостима. Драгу, а можда и једину визуелну успомену овог светског скупа писаца у Будимпешти представља фотографија која је објављена у илустрованом прилогу листа *Пестїи хирлаї* (*Pesti Hirlap*) 19. маја 1932, а настала је на банкету приређеном од престонице Будимпеште у мермерном холу Хотела „Гелерт” („Gellért”). За главним столом седе Антал Радо, Јован Дучић, супруга грофа Иштвана Бетлена, Џон Голсворди, први председник ПЕН клуба, Ференц Рипка, Ђула Пекар, госпођа Голсворти, Жил Ромен, Геза Војновић, Бенжамин Кремије, уредник листа *Нувел реви франсез* (*La Nouvelle Revue Française*) и председник ПЕН клуба, односно Деже Костолањи, Ференц Херцег, Емил Нађ и Шандор Блаха.²

У листу *Pester Lloyd* (*Пестїер Лојд*) је 4. јуна 1932, поводом Међународног ПЕН конгреса, Карољ Шебешћен објавио дужи чланак о Јовану Дучићу и Светиславу Стефановићу, истичући да је ПЕН конгрес за мађарске писце имао изузетно велику корист, будући да су били у могућности да се и лично упознају са угледним писцима из иностранства, међу њима и са југословенским песником Јованом Дучићем, амбасадором Краљевине Југославије у Будимпешти, и др Светиславом Стефановићем, председником Српског ПЕН клуба. (Тај чланак је у броју од 1. августа објавио и београдски *Срїски књижевни їласник*.)

Будимпештанско именовање Јована Дучића – чак и ако није могло да промени тадашње односе две земље, које су карактерисале тензије изазване неповерењем и сумњама – ипак је погодовало поправљању макар културних, а нарочито књижевних веза. Та околност нарочито је погодовала мађарској књижевности у Југославији, чије су представници очигледно искористили ову повољност. Тако је могла да се оствари једна суботичка иницијатива, издавање едиције „Југословенске мађарске библиотеке” („Jugo-

² Ова фотографија се налази уз рукопис, заједно са још две фотографије настале у Дучићевом будимпештанском периоду, у згради амбасаде.

szláviai Magyar Könyvtár”), коју је покренуо и уређивао Денеш Штрелицки. Иако је афирмисала и принцип узајамности, те је наглашавала издавање радова врснијих југословенских књижевника и научника, ипак је првенствено имала намеру да објављује знатнији део духовног стваралаштва југословенских Мађара, како је уредник Денеш Штрелицки у свом предговору, писаном у Суботици у децембру 1932, то и предочио.

Након више од пола века, тај предговор је и данас сабласно поучан:

„Из дана у дан јача уверење да ће се привредни темељи Европе уздрмати, а њена хиљадугодишња култура срушити у прашину, уколико њене народе не обједини искрен мир, хармоничан заједнички рад” – писао је. „Пропаст је неизбежна, ако народи који се органски, међусобно допуњују, не буду радили једни другима у корист већ, подстицани расном и националном љубомором, буду радили једни против других. Данас из непријатеља потиснутог у амбис, или оног који се гуши, избијају смртоносни зраци уништења, који се рефлектују на непријатеља и смртно га рањавају. То је фатална трагедија, када привредни живот државâ и њихово привредно благостање законито зависе једни од других.

На свету не може бити спокоја, просперитетног живота, задовољства, духовног напретка и материјалног благостања уколико се свугде, на хоризонту, жеравицом исцртавају слике бунила.

Као да су превише јаке оне снаге које политика мора савладати како би могла да изнивелише дубоке супротности, те да би, свеобухватним покретима, могла да створи предуслове хармоничне сарадње свих народа” – пише уредник.

„Интерес опстанка Европе је да се у рад, који настоји да прокрчи пут уједињењу и уједначавању свих народа, укључе и чистији ресурси људске делатности. У прве редове треба да се пробију економски грађевински радови, научни напори истраживача, настојања књижевности и уметности да бресе и чисте човека, како би се, на неко време, од политике преузело управљање и успоставило помирљиво заједништво душâ...

Циљ едиције ’Југословенске мађарске библиотеке’ је: поштедно прихватање обавеза у овом поштовања вредном, детаљном раду...

Од узајамног упознавања очекујемо узајамно разумевање, од узајамног разумевања помирење и искрено стапање душâ.

Уколико је међузависност народа Европе неминовна, уверен сам да је за народе Средње Европе фатална.”

Чињеница је да се приликом покретања едиције „Југословенске мађарске библиотеке” рачунало на повољну околност да је Јован

Дучић постао амбасадор у Будимпешти – али је утицало и то што је Дучић, очигледно искрено и са литерарним разумевањем и саосећањем, подржао ту иницијативу. Уредник библиотеке је тако, на крају предговора, с правом могао констатовати:

„Када би публикавањем наших духовних вредности ’Југословенска мађарска библиотека’ макар и мало допринела изградњи свести о међузависности, већ тада би постигла свој циљ. Држим да је од великог значаја да је први том наше библиотеке дело великог југословенског песника и врсног дипломате Јована Дучића, садашњег амбасадора Југославије у Будимпешти. У Дучићу се срећно спојени политичар и песник. То што је политичар уз нас, служи сигурном путу помирења. Песниково срце, које нам је наклоњено, залог је људских осећања која су изнад свега, као и залог сједињења душа.”

Први том „Југословенске мађарске библиотеке” био је књига есеја Јована Дучића *Град снова (Almok városa)*, која је била одабир из његовог тада објављеног дела *Градови и химере*, заправо писма из Париза, Рима, Авиле, са Крфа и из Швајцарске.

Есејистичке путописе уводи леп есеј преводиоца Жежефа Дебреценија Брунера, у којем он даје оцену Дучићеве књижевне величине и његове неспорне западне културе, истичући и његов значај и непристрасност у југословенској и српској књижевности.

Нарочито је потребно истаћи увод који је као „Предговор аутора” објављен испред текстова, а који је Дучић написао новембра 1932, специјално за мађарско издање своје књиге. Тај кратак текст, осим што поздравља покретање „Југословенске мађарске библиотеке”, са пажње вредном информисаношћу сажима и мађарско-српске књижевне и историјске везе. Интересанто је подсетити се на овај заборављени, на српском никада публиковани текст:

„Срдачно поздрављам покренуту ’Југословенску мађарску библиотеку’, те искреним срцем желим овом допадљивом подухвату заслужени велики успех. Сваки циљ који служи идеји зближавања народа сматрам племенитим и вредним подршке. Посвећене вође таквих акција зближавања су, наравно, писци и песници, чији су задаци у садашње време подоста нагомилани, будући да се по свету посвуда оре гласни повици мржње и пристрасности.

’Југословенска мађарска библиотека’ поново оживљава старе добре традиције, и подсећа на срећна времена духовног пријатељства и размене духовних вредности. Пре педесет година југословенска читалачка публика је у преводу Јована Јовановића Змаја уживала у радовима Петефија, Арања и Верешмартија. У мом детињству су још многа Локаијевих дела била популарно штиво југословенске читалачке публике. И сâм сам много и често посезао за

ремек-делима Јокаија, Миксата и великог Мадача. Мађари нам, преводима репрезентативних дела југословенске књижевности, сада само узвраћају стари, леви гест уважавања.

Мађарска и југословенска нација су у многим важним духовним аспектима сличне. Ми, Југословени, дали смо Мађарима Петефија, док ми Мађарима можемо бити захвални за Сибињанин Јанка, кога је и српска Муза опевала, као историјског јунака. Историјско пријатељство Срба и Мађара потекло је из тла светих успомена, основ тога био је рад заједничких хероја и духовних дивова. Хероји и песници су браћа, најплеменитији изданци човечанства, семена из којих цвета све што је лепо и велико.”

Мада није извесно да ће се у заоставштини Јожефа Дебреценија или евентуално Денеша Штрелицког пронаћи оригиналан српски текст овог Дучићевог кратког есеја – то откриће би, свакако, представљало важан допринос животном делу и раду Јована Дучића.

Дучићев увод има и један додатак: писмо преводиоцу, које је Јожеф Дебрецени припојио тексту и публикувао у књизи *Град снова*:

„Дозволите ми да изразим своју искрену захвалност Јожефу Дебреценију за изванредан превод мога рада. Посао на превођењу је можда и због тога био толико успешан јер је пред очима преводиоца лебдела већ поменута лепа идеја, она која је и већа и лепша од мог рада.”

Сентелеки је из Старог Сивца 4. марта 1932. свом пријатељу Ференцу Кендеу написао: „Још не знам када ћу за Пешту, највероватније тада када Дучић буде приредио свој први велики пријем, на који ће бити позвани мађарски писци. Информисаћу те о његовим плановима везаним за културно зближавање, будући да ће, приликом његовог реализовања, можда затребати и ваша изванредна помоћ.”

Од тих планова, као и од договора са Дучићем, није било ништа. Сентелеки, који је иначе хтео и да се лечи у Будимпешти, није добио одсуство, нити дозволу да напусти Југославију – узалудна су биле Дучићеве писмене препоруке, као и његова амбасадорска интервенција. Када је Сентелеки коначно, у мају 1933, стигао у Будим, у Санаторијум „Мартонхеђ” (Mártonhegy), 4. јула 1933. га је посетио Дучић. „Данас у подне је код мене био Дучић са Дебреценијем. Брбљао је скоро два сата” – писао је кратко о томе Золтану Чуки. Дучић се тада већ спремао да напусти Будимпешту. До тада је већ било уздрмано Сентелекијево поверење у Дучића, а нарочито поражавајуће било је његово мишљење не само о оригиналу *Града снова* већ и о Дебреценијевом прилично немарном, слабом и површном преводу. Он се у Дучића разочарао и људски.

То његово уверење је у једном свом писму потврдио и Младен Лесковац. Није желео да пише о Дучићевој књизи, па је наложио Тибору Цакоу да 1933. то уради за фебруарски број часописа *Каланђа* (*Kalangua*), како би избегао отворену критику. Вративши се у Стари Сивац, 20. августа 1933, свега месец и по дана након Дучићеве посете, Сентелеки је преминуо.

Јован Дучић је на свом положају у Будимпешти остао свега до 30. јула 1933. године, потом је отишао на свој редовни, двомесечни годишњи одмор, а вођење амбасаде поверио компетентном службенику у рангу саветника, као привременом отправнику послова (*chargé d'affaires*, прим. М. В.), док су њега већ у августу преместили за амбасадора у Рим. У Будимпешту се више није ни враћао. У његовом одласку имала је улогу и околност да су у вези са војним аташеом амбасаде, с мађарске стране, наводно постојали неосновани приговори, те се размишљало о његовом протеривању.

У вези са Дучићевим службовањем у Будимпешти вредно је помена да је он, због близине Београда, често путовао кући да поднесе извештај – укупно у пет наврата за годину и по дана службе – и био три месеца одсутан због годишњег одмора и свог приватног пута у Беч, потом и због учешћа на XI Конгресу Међународног ПЕН клуба у Дубровнику, који је отпочео 25. маја 1933. године. На њему су узели учешћа и мађарски писци, а међу учесницима београдског ПЕН центра били су и Амбруш Балаж, Лајош Бардоши, Золтан Чука, Емил Хаваш, Ерне Казмер, Артур Мунк и Имре Радо. По завршетку конгреса, 29. маја, група страних писаца – међу њима и мађарских – посетила је Сарајево и Загреб. На тај излет отпратио их је и Јован Дучић.

Циљ ове студије није оцена дипломатске активности Јована Дучића у Будимпешти. Иако је то био период након говора мађарског регента у Мохачу, који је донекле уливао наду да ће доћи до попуштања напетости у односима две земље, почетком тридесетих година тај однос је био нарочито непријатан. Југословенска страна је за то оптуживала ревизионистичку политику Мађарске, која је подстицана из Италије, наводећи да она подржава хрватски усташки покрет, што је још више повећавало затегнутост између две земље. Тројна настојања Француске, Италије и Немачке конфронтирала су се у борби за хегемонију власти над подунавским земљама. За време Дучићевог службовања, 1. октобра 1932. владу је формирао Ђула Гембеш. У фебруару 1933. регент Хорти је за министра иностраних послова именован Калмана Кању, бившег амбасадора у Берлину, те је отпочела изградња тешњих спољнополитичких веза са фашистичким земљама, након чега су уследили Гембешови сусрети са Мусолинијем и Хитлером – још за време

Дучићевог боравка у Будимпешти. У то време, 30. јануара 1933. Хитлер је именован за канцелара, а у јесен 1934. у Марсељу долази до убиства краља, што ће заувек погоршати мађарско-југословенске односе.

Међу Дучићевим амбасадорским извештајима знамо само за један обимнији сажетак, који је сачинио непосредно пред одлазак из Будимпеште, 13. јула 1932, министру спољних послова Богољубу Јевтићу. Тај извештај – писан необичним, књижевним језиком – свакако сведочи о томе да недоумице у вези са Дучићевим смислом за дипломатију нису биле основане. Основна идеја тог извештаја је приказивање песимизма који је он искусио у Мађарској у погледу оцене ситуације у Југославији, те мишљења да Србију сматрају некултурном. Пажње је вредна дистинкција да по његовом суду Мађари имају другачије мишљење о Југославији него о Југословенима, које сматрају јаким и интелигентним народом, а извештава и о веровању да су према мишљењу Мађара, Југославију створили непријатељи Мађарске, насупрот Мађарима. Свој извештај и сам Дучић назива рефлексацијама, и сматра га незваничним ставом, више скицом анализе психолошког тренутка, што се са југословенске стране није могло занемарити. Пажњу завређује и завршна мисао: интерес опстанка Југославије је да се у цивилизованој Европи Југословени морају представити као савремена и културна нација.

Занимљива је карактеристика коју је о Дучићу 23. августа 1933 – значи недуго након његовог одласка – својој влади послао Улрих фон Хасел, амбасадор Немачке у Будимпешти. Према Фон Хаселу, током годину и по дана службе у Будимпешти Дучић се ни у дипломатском ни у политичком погледу није истицао. По њему, мађарски званични кругови нису превише ценили његов политички таленат и способност, али су, уопштено, сматрали да има добар карактер. „Једном је и сам изјавио” – пише Фон Хасел – „да му је дипломатија досадила, али да је тим више активан на књижевном плану.” Сматрао га је за најзначајнијег југословенског писца, који је био члан Српске краљевске академије, и који свој премештај у Рим може захвалити томе што је био омиљен у краљевској палати у Београду. Према Фон Хаселовој оцени, одржавао је коректне односе са мађарском владом, а његов премештај није имао везе са наводном афером шпијунаже двојице водећих југословенских дипломата. Држао је да је био близак са француским културним круговима, али је у октобру 1932 – очигледно не Хаселу – изјавио да би волео да оствари контакт и са немачким културним круговима, и будући да су му у Немачкој превели две књиге поезије, намеравао је да замоли Герхарда Хауптмана да напише пред-

говор његовим песмама. „Господин Дучић је искрено настојао, да са немачком амбасадом одржава пријатељске односе” – пише амбасадор. „Теже говори немачки. Рајх га не занима превише, већ и због његових политичких назора. Није ожењен. Ретко се виђа у добром мађарском друштву.” У приложеној, детаљној, тачној биографији он Дучића представља као савременог песника-дипломату. Интересантна је околност да је Хасел ускоро премештен у Београд, потом у Рим, где се као колега поново сусрео са Дучићем. У свом дневнику Дучић га је спомињао са симпатијама.

Јован Дучић преминуо је далеко од своје домовине, 7. априла 1943, док је Други светски рат још увелико трајао. Вест о његовој смрти је са подоста закашњења стигла – ко зна како – и до нас (тј. у Мађарску, прим. М. В). На његову смрт подсетио је Јанош Херцег у печујском часопису Друштва Јанус Панонијус *Sorsunk* (Судбина). „Према писању мађарске дневне штампе ‘пре неколико дана у Енглеској или Америци’ – карактеристично за доба у коме живимо! – умро је Јован Дучић, прослављени песник Срба” – писао је. „Дучић је имао везе и са Мађарима. Неколико година је своју земљу заступао у Будимпешти, и према не једном мађарском пијцу везивало га је топло пријатељство, а путем превода Корнела Сентелекија и на мађарском језичком подручју су могли да се диве његовој чистој, савршеној поезији. Смрт негда слављеног песника наступила је у времену када његова домовина није могла на прикладан начин да му ода последњу почаст. Његове племените књижевне претензије промовисале су га као европског песника, а узвишене мисли, које извиру из његових песама, и његов осведочени хуманизам према народима и нацијама, појачавају у нама осећај туге и поштовања, са којим – готово уместо његовог народа – полажемо венац на његов далеки гроб” – завршава некролог Јанош Херцег. Вест о Дучићевој смрти преузео је из штампе. У броју од 13. фебруара 1944 – са великим закашњењем – *Нова йошџа*, српски дневник који је у време поновног припајања излазио у Новом Саду, објавила је вест о њему: „Јован Дучић, песник снова. Поводом смрти српског песника и дипломате.”

Превео с мађарског
Ференц Немей